

VODNIK PO GALERIJSKEM SREDNJEM VEKU

V naši tako razgibani in vsestranski založniški dejavnosti domači umetnosti in posebno še umetnostni zgodovini namenjene publikacije doslej še niso mogle ujeti koraka z ostalim strokovnim tiskom in tudi niso še našle pravega mesta med našimi knjižnimi izdajami. Kljub razmeroma slabemu vpogledu v sodobne umetnostne publikacije drugod po svetu nas že prvi katalog, ki ga vzamemo v roko, prepriča o tem, da so umetnosti posvečene knjižne izdaje povsod na knjižnem trgu v ospredju in vemo tudi, da so osrednji razstavni predmet boljših knjigarn. Knjiga o umetnosti sodi vendar v vsako knjižno polico in ne le v zaprašene omare tistih redkih ljudi, ki se z njo z večjim ali manjšim uspehom kakor koli poklicno ukvarjajo. Tudi naše dosedanje izdaje te vrste, od predvojnih, ki so že davno popolnoma pošle, pa do onih, ki smo se jih vsakokrat znova razveselili po osvoboditvi, verjetno tudi niso obležale v skladiščih, vsaj v toliki meri ne, kot o tem beremo za nekatere druge vrste naših povojnih knjižnih izdaj. Umetnostna in umetnostnozgodovinska literatura bi prav gotovo prenesla številnejše publikacije, kot smo jih bili deležni doslej, saj ima knjiga o raznih strokah in obdobjih likovne umetnosti ali o posameznih umetnikih oziroma umetnostnih spomenikih pred ostalimi to prednost, da je s primernim tekstom in bogatim ilustrativnim gradivom razumljiva tudi tujcem in nestrokovnjakom.

Ker se je mlajša generacija ljubljanske šole za umetnostno zgodovino po osvoboditvi močno razmahnila in je breme enega človeka pri oranju ledine v slovensko umetnostno posest in preteklost prevzelo nase več mladih ramen, možnosti za objavljanje novih znanstvenih in strokovnih del pa so še skromne, se pogosto zgodi, da si morajo znanstvena dela splošnega in celo temeljnega pomena za razvoj slovenske umetnostne zgodovine poiskati zavetje v raznih lokalnih priložnostnih zbornikih z majhno publiciteto in da si morajo do ne-spoznavnosti okrajšane študije končno v dnevnem časopisju poiskati skromen kotiček. Nič kaj vzpodbudno tudi ni za mladega človeka, če njegovo večletno delo na terenu, v arhivih, knjižnicah, za pisalno mizo in končno ob pisalnem stroju postane godno za natis, pa ne pride dalje od založnikovega predala.

Vsaka publikacija, ki se kakor koli dotika umetnosti in prav posebno še domače, je zato prava osvežitev po dolgi sopari čakanja. Tako smo nekaterim povojnim razkošnim (morda celo prerazkošnim), pa tudi skromnejšim (morda celo preskromnim) umetnostnim izdajam pred nedavnim dodali novo številko. Preurejena, ali bolje, po dolgem času vendarle urejajoča se Narodna galerija v Ljubljani je izdala prvi katalog svoje stalne zbirke. Ker je to »Vodnik po umetnostnih zbirkah Narodne galerije v Ljubljani I«, se zdi glavni naslov knjižice »Umetnost srednjega veka na Slovenskem« le morda nekoliko preširok za njen namen, saj avtor teksta sam pravi (stran 9), da »uvod ne pomeni kakšnega pregleda srednjeveškega likovno umetnostnega življenja na Slovenskem, ampak da želi osvetliti in časovno uokviriti samo gradivo, ki je zbrano v Narodni galeriji v Ljubljani«. Zato bi verjetno naslov boljše ustrežal kot podnaslov pri uvodu s pripombo, da gre za oris glavnih momentov v razvoju srednjeveške umetnosti na Slovenskem, ki je potreben za boljše razumevanje vodnika.

Galerijski vodnik obsega 45 strani teksta z uvodom, katalogom in seznamom reprodukcij, pa 40 celostranskih črnobelih ilustracij. Tekst je pripeval in katalog sestavil umetnostni zgodovinar dr. Emilijan Cevc, fotografije pa sta oskrbeli fotografska delavnica Slovenske akademije znanosti in umetnosti (zanjo odgovarja Božo Štajer) in fotografska delavnica Moderne galerije v Ljubljani (zanjo odgovarja Joško Šmuc). Ureditev vodnika je prevzel ravnatelj Narodne galerije dr. Karel Dobida, klišeje in tisk pa je izvršila tiskarna CZP »Ljudska Pravica« v Ljubljani. Vodnik je izdala in založila Narodna galerija v Ljubljani in je opremljen z letnico 1956.

V uvodu oriše pisec poglobitve značilnosti srednjeveške umetnosti na Slovenskem, pri čemer poudari predvsem njen posebni umetnostnogeografski položaj v okviru ostale Evrope, zgodovinske pogoje njenega nastanka in okvir, v katerem se je razvijala in izživila, in pride končno do te ugotovitve: »Umetnine, ki jih je v srednjem veku izpela slovenska zemlja, so sicer skromnejše kot drugod po Evropi, pa vendar za svoj prostor zelo pričevalne. V neki meri so tiha obsodba tedanjih političnih gospodarjev. Njihov značaj je kaj podoben osamelosti malega naroda, pastorka evropske kulture, ki sta mu bila delež le bolečina in trpljenje, ki pa je vendar z lastno močjo neutrudno tipal za lepoto.«

Posebni poglavji sta v okviru uvoda posvečeni srednjeveškemu kiparstvu in slikarstvu na Slovenskem. Kot dober poznavalec naše srednjeveške plastike nas vodi pisec po časovnem zaporedju mimo najpomembnejših kiparskih stvaritev pri nas, od evropsko pomembnega velesovskega kipa iz zač. 13. stol. pa mimo mnogih »lepih Madon« iz zač. 15. stol. do idealističnih odmevov in vnašanja realističnih momentov, ki se prepletajo s prvimi v »temnem času« sredine 15. stol., za kar je dober primer prav skupina plastik ljubljanske kiparske delavnice, dokler končno ob koncu stoletja ne zmaga baročno občutena smer in se izoblikujejo posamezni »pokrajinski umetnostni dialekti«. Eno glavnih središč je v tem času Škofja Loka, kjer deluje eden redkih mojstrov, ki je znan celo po imenu, Jakob Schnitzer. S 16. stol. se razvije zelo močna kiparska delavnost zlasti na Koroškem, od koder sta kot središči Beljak in Št. Vid ob Glini zalagala s svojimi izdelki tudi naše kraje, posebno še zgornjo Gorenjsko, pa Mežiško, Dravsko in Mislinjsko dolino, ki so bile v polpretekli dobi pozorišče načrtnega ropanja terena in so bile ravno te pozno-srednjeveške plastike najboljši predmet kupčije.

V poglavju o gotskem slikarstvu omenja avtor nekatere redke slikane table, ki so se ohranile iz tega časa, ki pa v galeriji niso zastopane niti z enim samim primerkom. Omembe redkih originalov fresk, snetih s cerkvenih zidov in prenesenih v galerijo, in pa nekaterih kopij našega srednjeveškega stenskega slikarstva, ki so semkaj zašle bolj slučajno kot s sistematičnim kopiranjem, se prepletajo z mislimi o stilnem razvoju te naše osrednje monumentalne likovne stroke v srednjem veku.

Katalog, ki je razdeljen na oltarno plastiko, arhitekturno plastiko in na originale fresk, obsega 79 števil. Za vsak predmet navajajo podatki najprej avtorja, ohranitev, material, mere, provenienco in čas nastanka ter končno inventarno številko, ponekod pa imajo še kratko ikonografsko označbo. Ker je večina srednjeveških umetnin anonimnih in se šele po stilno kritičnih prizadevanjih in po izostrenih primerjalnih metodah včasih z večjim ali manjšim uspehom posreči ugotoviti avtorstvo posameznega spomenika, se mi zdi raz-

poreditev in naslovna označba posameznih kosov po anonimnih avtorjih manj ustrezna, razumljiva pa je seveda tam, kjer je avtor z večjo ali manjšo gotovostjo imensko znan ali vsaj domnevan. Preglednosti in uporabnosti kataloga bi bilo nemara v prid, če bi bili posamezni kosi raje označeni ikonografsko ali pa po kraju prvotnega nahajališča, kjer je to znano, kar velja še prav posebej za arhitekturno plastiko in za freske, ki so pač vedno najboljše označene z imenom kraja, kjer so nastale, kot n. pr. št. 72: »Vrzenec — Poklon itd.« namesto »Zgodnjegotski slikar«, ali št. 64: »Kostanjevica — samostanska cerkev, kapitel itd.«

Črno-bele reprodukcije so fotografsko in tiskarsko uspele. Seveda bi si želeli videti vsaj nekaj barvnih, kar bi izdajo močno obogatilo, a razumljivo tudi verjetno preko zmogljivosti izdajatelja — podražilo.

Naj mi bo dovoljen v tej zvezi še kratek ekskurz: kdor bo takole listal po tem vodniku in če vsaj približno pozna našo celotno srednjeveško umetnostno spomeniško posest, mi bo nemara pritrdil, da je v slovenski Narodni galeriji, če naj kot osrednja ustanova svoje vrste upravičeno nosi to ime, srednjeveška umetnostna tvornost na naših tleh sedaj slabo prikazana. Najbolje je še zastopana oltarna plastika, medtem ko o vsem bogastvu arhitekturne plastike in kamnoseškega okrasa, ki se je ohranil na mnogih naših arhitekturnih spomenikih, ne dobimo nobene predstave, da ne govorimo seveda o stenskem slikarstvu, ki je naše največje spomeniško bogastvo in ki nam ga galerijska zbirka pokaže le v nekaj kopijah, katere so izločili z neke reprezentančne razstave.

Morda bo kdo mislil, da je vzrok te pomanjkljivosti poleg objektivnih razlogov predvsem ta, da spomeniško varstvo vztraja na načelu, naj umetnine ostanejo na mestu svojega nastanka in jih ne dovolj prenašati v muzeje in galerije. Kdor pozna stvari поблиže, bo moral potrditi, da med načeli spomeniškega varstva in galerijskimi nalogami ni nobenih nasprotij in se obe dejavnosti med seboj lepo dopolnjujeta ter imata pred seboj dela na skupnem področju, t. j. na ohranjanju naših starih umetnin, še za dolgo vrsto let. Galerije imajo v našem času spričo novih tehničnih postopkov in ob sodelovanju strokovnjakov veliko možnosti, da v svojih zbirkah prikažejo najzanimivejši prerez skozi umetnostno posest svoje domovine, ne da bi pri tem bistveno prizadele terenske spomenike. Tudi pri nas smo po osvoboditvi videli že tako dovršene odlitke arhitekturne plastike, da so celo izkušeno oko postavljali pred preizkušnjo. Velesovska, krakovska in solčavska Madona naravnost kličejo po tem, da jih skupaj z odlitki vsaj nekaterih figuralnih timpanov, če že ne celih portalov, pokažemo obiskovalcem, ki nimajo priložnosti, da bi si jih ogledali v kraju njihovega nastanka. Pa vrsta gotških sklepnikov in figuralnih konzol, ki se kar ponujajo, da jih spretna roka formalno ponovi in da jih v enakovrednem dvojniku vključimo v stalno galerijsko zbirko. Vse to je izvedljivo brez posebnih težav in finančnih sredstev, le začeti je treba. Hvalevredno je zato, da se je vodstvo Narodne galerije že letos odločilo za sistematično kopiranje nekaterih naših najpomembnejših srednjeveških stenskih slik, ki bodo najprej prikazane na posebni razstavi, nato pa vključene v stalno zbirko.

Če bo Narodna galerija v tem smislu izpopolnjevala svoje eksponate, bomo že čez nekaj let morali znova pisati o novem in nedvomno še bogatejšem Vodniku po njenih srednjeveških zbirkah.

Marijan Zadnikar